

ванню, що раптово виникло³. Говорячи далі про те, що психологія розрізняє декілька видів афекту: радості, страху, відчаю, жаху, гніву, злості, ненависті, автор зазначає, що для злочинців, вчинених в стані афекту, властиві афекти гніву та ненависті як агресивні реакції на неприємність⁴. Однак тепер незрозуміло: мають на увазі дані статті фізіологічний афект чи ці поняття (фізіологічний афект і афект) також визнаються тотожними, або, якщо і не визнаються такими, то належать до однієї категорії.

Таке становище, коли поняттям «афект» охоплюються всі його види, у тому числі і фізіологічний афект, утворилося у зв'язку з тим, що названі афекти розглядаються в межах норми як нехворобливі прояви в більшій або меншій мірі.

Проте наукові розробки українських вчених у галузі психіатрії не безпідставно свідчать про хворобливу природу фізіологічного афекту. Вважаю, така позиція заслуговує на належну увагу та підтримку.

В «Юридичній енциклопедії» фізіологічний афект визначається як короточасний хворобливий розлад психічної діяльності непсихотичного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів. Проявляється емоціями гніву або страху, зрушенням свідомості, руховим збудженням і діями, спрямованими на знищення подразника. Вивчення клініки фізіологічного афекту дає підстави розглядати його як гострий реактивний афективний межовий (непсихотичний) стан. Афект фізіологічний відрізняється від афекту патологічного за принципом дихотомії: осудний — неосудний. За клінікою афект фізіологічний відповідає критеріям психічної хвороби і значно ближчий до патологічного афекту, ніж до нормальних афективних реакцій. Його прояви свідчать про істотну обмеженість здатності особи свідомо контролювати свої дії. Ці прояви є виключними у житті суб'єкта і відповідають ознакам реакції боротьби, чим і засвідчують свою хворобливу природу. Юридично афект фізіологічний визнається одним з компонентів сильного душевного хвилювання, оскільки відрізняється від нехворобливих афективних реакцій дезорганізацією свідомості, що позначається на ступені вини.

Характерні ознаки афекту фізіологічного: надзвичайність реакції особи; фазність перебігу близька до патологічного афекту; раптовість виникнення (несподіваність для суб'єкта), яка має об'єктивні ознаки і відчувається суб'єктивно; зрушення свідомості з розладом цілісності сприймання, обмеженням здатності керувати своїми діями, їх агресивність; невідповідність характеру і результату цих дій причині, що їх викликала, тобто їх неадекватність; зв'язок дій і афективних переживань з психотравмуючим фактором; раптовість виходу внаслідок психічного виснаження; часткова амнезія вчиненого. Під час афекту фізіологічного частково зберігається психічний зв'язок між об'єктом і суб'єктом суспільно небезпечних дій. Афект фізіологічний встановлюється судово-психіатричною експертизою і є медичною підставою для визнання особи обмежено осудною⁵.

Виходячи з такої суті фізіологічного афекту, його не можна розглядати в загальній категорії афектів, він повинен розглядатися як окреме явище.

Наведені міркування щодо афектів, будь-то фізіологічного чи просто афекту, становлять інтерес лише з однієї точки зору: можливості їх віднесення до категорії обмеженої осудності, а, отже, і включення в норму, яка регламентуватиме цей інститут.

Під обмеженою осудністю треба розуміти такий стан психіки, при якому під час вчинення злочину здатність усвідомлювати свої дії — бездіяльність (усвідомлювати фактичну сторону та суспільну небезпечність діяння) та (або) керувати ними була суттєво обмежена внаслідок хронічного або тимчасового хворобливого розладу психічної діяльності, який проявляється переважно розумовою недостатністю, афективними або вольовими розладами.

Обмежена осудність має три критерії: юридичний, психологічний і медичний.

Поняття юридичного критерію містить усі суспільно небезпечні діяння (дію чи бездіяльність), передбачені КК України, згідно з визначенням злочину, поданим у ст. 7 КК.

Під психологічним критерієм обмеженої осудності розуміється суттєве обмеження (кількісне) у суб'єкта протиправного діяння здатності усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

Медичним критерієм є хронічні або тимчасові хворобливі розлади психічної діяльності (непсихотичного рівня), які проявляються переважно розумовою недостатністю, афективними або вольовими розладами. Інакше кажучи, це межові психічні розлади (психічні аномалії).

Фізіологічний афект можна впевнено віднести до обмеженої осудності, оскільки за твердженням фахівців (психіатрів) його природа така, що здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними він не просто, а суттєво обмежує. Фізіологічний афект відповідає всім критеріям обмеженої осудності. Тут виникає питання: а як же бути з афектом? Чому його також не

³ Ткаченко Т. Вказ. праця. — С. 31.

⁴ Там же. — С. 32.

⁵ Первомайський В.Б. Афект фізіологічний // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К., 1998. — Т. 1: А-Г. — С. 170.

віднести до обмеженої осудності? Адже афект теж може істотно обмежувати здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними, хоча і в рамках норми. Чи не однаково законодавцю: яка природа у цих афектів (хвороблива чи нехвороблива). Головне, щоб вони впливали на здатність особи усвідомлювати та керувати своїми діями (суттєво обмежували цю здатність) під час вчинення суспільно небезпечного діяння, а, отже, і на відповідальність.

Розглянемо таку позицію. Говорячи про обмежену осудність, психологічним критерієм якої є істотне обмеження здатності усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними, віднесемо до неї стан афекту. Що вийде? Фізіологічний афект самий сильний з проявів серед афектів (прояв, який досяг такого ступеня, що перейшов у нову якість — став хворобливим, звідси і здатність усвідомлювати та керувати своїми діями при ньому, природно, суттєво обмежується), решта афектів (вже в межах норми) — слабші також мають свої ступені, за ними йдуть ще слабкіші афективні реакції. Якщо опустити «планку» (психологічного критерію) до найсильнішого афекту в межах норми, застерігши при цьому, що він теж може істотно знизити здатність усвідомлювати та керувати своїми діями тільки в межах норми, то маємо таке: фізіологічний афект суттєво обмежує здатність усвідомлювати та керувати своїми діями — треба пом'якшувати відповідальність; афект, наприклад, люті теж обмежує здатність усвідомлювати та керувати своїми діями, природно, не в такій мірі як фізіологічний афект, але теж значно (в межах норми) — також необхідно пом'якшувати відповідальність, тільки менше (розмір покарання, як відомо, може коливатися в статті залежно від ступеня афекту). Однак, якщо буде пом'якшуватися відповідальність за афект слабший, ніж фізіологічний, то чому її не пом'якшувати за ще слабший афект, наприклад, гніву (він теж за своїм ступенем може значно вплинути на здатність особи усвідомлювати та керувати своїми діями). Де зупинитися у цій низці афектів, якщо психологічний критерій, який визначає межі поняття обмеженої осудності, починає розширюватися, «розмиватися», втрачає чітку визначеність (чіткі межі).

І, взагалі, не може з впевненістю йтися про те, чи варто особам, котрі знаходились в стані афекту (за винятком фізіологічного), обов'язково пом'якшувати відповідальність, адже реакції, які в них виникають, це норма, і вони в більшій чи меншій мірі адекватні ситуації, на відміну від фізіологічного афекту та інших станів, що слід відносити до обмеженої осудності.

Тому доцільним і логічним буде віднести до обмеженої осудності лише фізіологічний афект, оскільки його стан відповідає всім ознакам (критеріям) поняття обмеженої осудності. Науково доведено, що названий афект — це короточасний хворобливий розлад психічної діяльності, тобто це тимчасовий хворобливий розлад психічної діяльності. Знову ж таки з наукової (медичної) точки зору, фізіологічний афект — це надто сильний психічний стан, котрий, якщо виникає, то суттєво обмежує здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Зазначений афект або є або його немає, у нього немає перехідних ступенів, рівнів. Тобто при фізіологічному афекті здатність усвідомлювати свої дії (усвідомлювати фактичну сторону і суспільну небезпечність діяння) та керувати ними суттєво обмежена. І останнє. Про те, який психічний розлад домінує при вказаному афекті, свідчить його назва — фізіологічний афект: це тимчасовий хворобливий розлад психічної діяльності, який проявляється переважно афективними розладами.

Т.ПРИХОДЬКО

(Національна академія внутрішніх справ України)

Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права Національної академії внутрішніх справ України.

Професійне навчання суддів

Шляхи підвищення ефективності професійної підготовки суддів і апарату судів

З прийняттям Указу Президента України від 9 вересня 2000 р. «Про утворення Української Академії суддів» завершилися дискусії щодо необхідності заснування вишого навчального центру з підготовки суддів.

Президентським актом визначено, що цей навчальний заклад утворюється при Міністерстві юстиції України й основним його завданням є забезпечення практичної підготовки осіб, які вперше претендують на заняття посад суддів, а також підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату судів та проведення наукових досліджень з питань організації ефективної діяльності судів.

Аналогічний шлях вирішення проблеми пройшло у свій час і суддівське співтовариство Російської Федерації, де також на виконання Указу Президента постановою Уряду від 28 жовтня 1999 р. створена Російська академія правосуддя — державний навчальний заклад вищого професійного навчання. Однак її засновниками, на відміну від української академії, є Верховний суд і Вищий арбітражний суд РФ. Крім того, там ставиться ширше коло завдань щодо фундаментальних і прикладних наукових досліджень, підготовці аспірантів і докторантів з програм наукового забезпечення судової влади, проведення міжнародних науково-практичних конференцій і видання юридичної літератури, у тому числі й учбово-методичної. Ці напрями, безумовно, необхідні для удосконалювання існуючої законодавчої бази правосуддя.

Відсутність фундаментальних і прикладних розробок щодо шляхів побудови моделей судової влади, покликаної реально забезпечити торжество ідей справедливості й ефективного захисту законних прав та інтересів особистості, рівною мірою відчувають усі держави СНД.

Однак з ухваленням рішення про заснування академії суддів проблеми ефективності якості правосуддя самі по собі не вирішуються, а лише створюються передумови для впливу на одну зі складових цих критеріїв правосуддя.

Безперечно, рівень професійної підготовки не тільки суддівського корпусу, а й усіх провідних працівників апаратів судів є найважливішим елементом, що впливає на оперативність і правильність судових рішень.

Оскільки Конституцією України передбачене право громадян на звернення за судовим захистом майже з усіх питань, то із поставленими завданнями по відправленню справжнього правосуддя можуть справитися лише кадри, які мають належний рівень професійної підготовки.

Не можна сказати, що цьому питанню не приділялася увага і раніше. Система добору кадрів для суддів, що існувала в радянський період й існує в даний час, будувалася на тому, що на ці посади повинні були добиратися особи, які мали не тільки певний життєвий досвід, а й глибокі теоретичні знання, котрі у наступному, в перші роки практичної роботи, повинні були трансформуватися в професійні суддівські знання.

Ця мета досягалася як самостійним повсякденним навчанням, так і системою підготовки, що існувала у кожній області, на семінарських заняттях для суддів, із періодичним проходженням навчання на курсах удосконалення кваліфікації, а для суддів обласного рівня — і у всесоюзному інституті удосконалення кваліфікації працівників юстиції.

Професійна підготовка працівників апаратів судів здійснювалася в кожному конкретному суді, провадилася періодичне навчання секретарів судових засідань, судових виконавців у філії республіканських курсів працівників юстиції. У 1993 — 1998 рр. адміністрацією цієї філії було організоване професійне навчання для консультантів судів, помічників голів судів і резерву суддів.

У останні роки вагомий внесок у справу професійної підготовки суддівського корпусу вносять Центр підготовки суддів при Верховному Суді й Центр суддівських студій при Міністерстві, а також проведена разом із міжнародними організаціями серія семінарів і навчальних програм, у тому числі в США, Нідерландах, Швейцарії, Канаді.

Отже, із створенням академії суддів необхідно на державному рівні затвердити комплексну програму професійної підготовки суддів і працівників судів, що враховувала б існуючий позитивний досвід. Вона має передбачати заходи й для підвищення ефективності базового вищого юридичного навчання. Уявляється, що при цьому має бути визначено три-чотири вищих учбових факультети, які спеціалізуються на підготовці фахівців-юристів для структур судової влади.

Державне замовлення на підготовку даних кадрів має ґрунтуватися на довгостроковому прогнозі в потребі, з обліком перспектив утворення вакансій суддів і інших працівників судів. При цьому даний прогноз має враховувати, що після завершення реформування судової системи й обрання основного числа суддів на посади безстроково, потреба у фахівцях для всіх ланок судової системи буде не значною. Тому число осіб, які навчаються на цих факультетах, має бути в межах передбачуваної потреби. Інакше виникне проблема незатребуваних фахівців, підготовлених за спеціальними програмами.

Аналіз навчальних програм підготовки юристів на факультетах юстиції свідчить, що вони не досить спеціалізовані й адаптовані до реального стану справ у системі правосуддя.

Досвід роботи з резервом кадрів останніх років доводить, що конституційна вимога про наявність у кандидата в судді трирічного досвіду роботи в галузі права не в усіх випадках виправдана, оскільки відбувається втрата випускників, що мають високий рівень теоретичних знань. Дане явище є наслідком того, що інститут стажистів суддів у тому законодавчому полі, в якому він існує в даний час, неефективний. Як правило, ці стажисти використовуються в судах для виконання некваліфікованої роботи: кур'єрів, діловодів, завгоспів тощо. У кращому випадку вони використовуються як секретарі судових засідань або вільні слухачі у залах судових засідань.

Така ситуація обумовлена двома факторами. Перший — це те, що у процесуальному законодавстві не передбачена можливість реальної їх участі в судочинстві. На відміну від стажиста слідчого і стажиста помічника прокурора, що за своїм статусом фактично не відрізняються від становища атестованих працівників, стажисти судді повністю безправні. Виходячи з цього, Вища Рада юстиції України час такого стажування обґрунтовано не визнавала стажем роботи в галузі права.

Другий — це відсутність умов у більшості районних судів для організації належного стажування. Багато голів судів і суддів дивляться на закріплених за ними стажистів як на тягар, що плутається під ногами, і позитивно сприймають лише технічну допомогу в оформленні ними справ й іншої документації.

Отже, у такому вигляді інститут стажистів суддів практично зжив себе, хоча, вважаю, за ним майбутнє в новій системі підготовки даних кадрів.

У публікаціях останніх років багато друкується про юридичне навчання і шляхи підвищення його ефективності¹. Щодо проблеми підготовки фахівців для судової системи варто лише запропонувати ширше використовувати на випускних курсах систему навчання, що одержала найменування юридичних «клінік», і удосконалювати ефективність виробничої практики, що у більшості судів перебуває на рівні «екскурсій» у процес.

Законодавча база першого етапу судово-правової реформи заклала передумови для комплектування суддівського корпусу найбільш професійно підготовленими суддями.

Однак досвід роботи Вищої Ради юстиції України свідчить, що кваліфікаційні комісії суддів більшості областей не виявили належної принципності при оцінці знань здобувачів суддівських посад. Це викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Насамперед, привертає увагу відсутність підзаконної нормативної бази, що регулює механізм проведення кваліфікаційних іспитів. У кожній області це відбувається на рівні самодіяльності, оскільки методичні рекомендації Вищої Ради юстиції щодо цього і методика написання та рецензування рефератів з'явилися лише в 2000 р. Та й ці «методички» не можуть замінити нормативні акти — положення про порядок проведення кваліфікаційних іспитів. Однак і це ще не основна проблема. Головне те, що кваліфікаційні комісії, що складаються в основному із суддів, працюють на громадських засадах. Рішення про укомплектування їх штатним персоналом не виконано. Діловодство в ній здійснюється працівником обласного суду, відрядженим для цього, як правило, без звільнення від основної роботи, і який не має навіть елементарної підготовки.

Аналіз діяльності кваліфікаційних комісій суддів областей свідчить про обґрунтованість пропозицій стосовно створення однієї державної кваліфікаційної комісії з основною функцією — прийом іспитів у кандидатів у судді.

Однак висловлені пропозиції, вважаю, будуть ефективними лише у разі їхньої комплексної реалізації, а для цього необхідне розроблення державної програми (концепції) професійної підготовки суддів.

В Указі Президента міститься доручення Кабінету Міністрів «здійснити заходи, пов'язані з утворенням Української академії суддів, забезпечивши її функціонування з 2000 року». Уявляється, що багато в чому ефективність цих заходів залежить від всебічності вивчення проблеми. І при цьому, безумовно, необхідно враховувати досвід роботи факультету з підготовки суддів, що діє в Національній юридичній академії України ім. Ярослава Мудрого, який реально взяти за основу діяльності одного з відділень майбутньої академії.

Аналіз даних про склад слухачів цього факультету свідчить, що до навчання залучені юристи, які мають значний життєвий досвід, достатній рівень професійної підготовки в органах юстиції і правоохоронних органах, а також серйозні наміри отримати фундаментальні знання для заняття посад суддів. Навчальними програмами (які, звичайно, ще вимагають удосконалення) передбачене розумне поєднання теоретичних курсів із практичними заняттями.

До недоліків в організації цієї роботи варто віднести: відсутність нормативного врегулювання проведення стажувань і практичних занять у базових судах; нереалізованість ідеї керівництва академії про створення філії кафедри правосуддя на базі обласного суду; відсутність фінансування роботи керівників стажування з числа суддів-наставників. Дані проблеми, на мій погляд, простіше буде вирішувати в рамках академії суддів, що матиме для реалізації цих цілей систему базових судів в основних регіонах України.

Незважаючи на те, що в Указі визначено місцем розташування академії Київ, доцільно вивчити можливість перетворення названого факультету Національної юридичної академії в підготовче відділення академії суддів. Даний факультет має чудовий навчальний корпус,

¹ Див. С т а ш и с В. В. Правова освіта потребує захисту... // Юридичний вісник України. — 1999. — № 51; В а р ф о л о м е в а Т. В. Правова освіта: критерії професійності // Юридичний вісник України. — 1999. — 18 листоп.; 3 а д о р ж н и й А. Юридична освіта: проблеми і перспективи // Голос України. — 2000. — № 83.

сполучений з упорядженим гуртожитком, достатній потенціал висококваліфікованих викладачів. У будинку Палацу правосуддя Харківської області є можливість для розміщення філій кафедр, навчальних залів судових засідань. А також є інші умови для організації навчання кандидатів у судді за методом юридичних «клінік».

Використовуючи досвід і наявну матеріально-технічну та кадрову базу філії курсів удосконалення кваліфікації працівників юстиції, у Харкові можлива також організація і відділення з підготовки фахівців для судів.

З врахуванням цих пропозицій академія суддів може мати структуру у вигляді чотирьох відділень:

1. Підготовка резерву суддів.
2. Перепідготовка і підвищення кваліфікації працівників судової адміністрації й апарату судів із розміщенням на вже існуючій базі в м. Харкові.
3. Підвищення кваліфікації суддів: а) обласних судів; б) районних судів; в) господарських судів.
4. Науково-дослідний сектор, із розміщенням поряд з апаратом управління академії в м. Києві.

Система професійної підготовки суддів і працівників апарату судів.

Виходячи з запропонованої структури, з метою виключення дублювання, мають реорганізуватися факультет з підготовки суддів Національної юридичної академії України, курси підвищення кваліфікації працівників юстиції, центри суддівських студій і підготовки суддів Верховного Суду України.

При розробленні комплексної програми професійної підготовки суддів і фахівців судів необхідно виходити з потреби побудови цілісної системи безперервного навчання, у котрому, не ущемлюючи значимість навчання в академії суддів, варто передбачити й інші форми удосконалення професійної майстерності.

При підготовці суддів районної ланки, насамперед, необхідно виділити три рівня послідовної підготовки:

- початковий, що включає навчання в складі резерву на заняття суддівських посад, стажування в судах і навчання на підготовчому відділенні академії;
- курс підготовки до безстрокового наділення повноваженнями, що передбачає індивідуальне навчання, систематичну участь у семінарських заняттях, навчання в регіональних філіях центру підготовки суддів і заключний місячний курс в академії суддів;
- підвищення кваліфікації на відділенні професійної майстерності академії суддів.

Ці три рівні підготовки можна представити у вигляді схеми, з котрої частково видно і структуру майбутньої академії суддів (див. схему на с. 59).

З метою раціонального використання бюджетних коштів підтримки належного рівня підготовки суддів на початковому етапі, періоду безпосереднього навчання на підготовчому відділенні академії тривалістю 1,5 — 2 роки має передувати період початкового добору і навчання кандидатів у складі резерву кандидатів у судді в кожній області.

Формування такого резерву, його добір за критеріями, що відповідають конституційним й іншим вимогам, а також його первинне навчання має входити до функцій обласного управління державної судової адміністрації. Резерв цей може формуватися з випускників спеціалізованих факультетів вищих юридичних навчальних закладів. Однак доцільно вже на цьому етапі в резерв включати осіб, які потенційно підпадають під конституційну вимогу, а також мають спеціальний стаж роботи в галузі права.

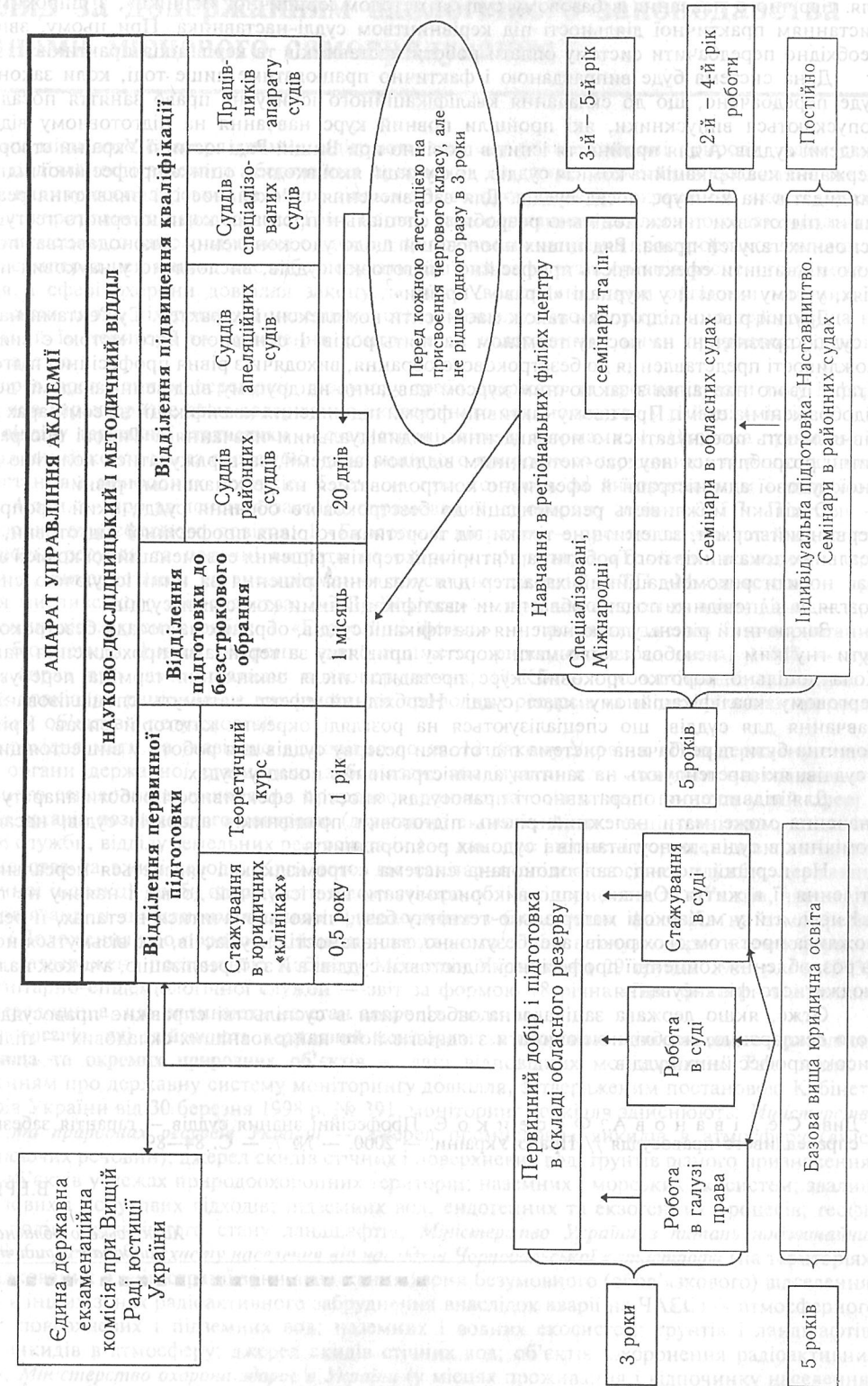
Найраціональніша форма підготовки резерву — з числа помічників і консультантів судів, а також стажистів суддів.

Однак для забезпечення ефективності інститут стажистів — суддів, вважаю, має зазнати серйозного реформування. Процесуальним законодавством повинна бути передбачена можливість самостійної участі їх у діях з підготовки матеріалів (справ) до судового розгляду. Функціонально це може бути: прийом громадян, витребування необхідних документів, призначення первинних експертів (про оцінку вартості спірного майна тощо), підготовка проектів процесуальних документів.

Аналіз професійного рівня підготовки кандидатів, представлених до призначення на посаду суддів у 1995 — 2000 рр., свідчить, що найбільш підготовленими в теоретичному і особливо прикладному практичному плані є саме ці категорії юристів.

Надалі, після внесення необхідних змін у чинне законодавство, повинно бути передбачено, що кандидати, які успішно пройшли початкову підготовку в складі резерву, направляються в межах відведеної квоти кожною обласною судовою адміністрацією для навчання на підготовчому відділенні академії. Зарахування на навчання має провадитися за результатами комп'ютерного тестування.

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДДІВ І ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ СУДДІВ

Найоптимальніша тривалість звичайного навчального року для проходження теоретичного курсу навчання — з вересня по червень, із наступним зарахуванням у своєрідну «ординатуру» для піврічного навчання в базовому судді за методом юридичної «клініки», з широким використанням практичної діяльності під керівництвом судді-наставника. При цьому, звичайно, необхідно передбачити систему оплати роботи наставників та керівників практики.

Дана система буде виправданою і фактично працюватиме лише тоді, коли законодавчо буде передбачено, що до складання кваліфікаційного іспиту на право заняття посад суддів допускаються випускники, які пройшли повний курс навчання на підготовчому відділенні академії суддів. А для прийняття іспитів щорічно при Вищій Раді юстиції України створюється Державна кваліфікаційна комісія суддів, до функцій якої входить оцінка професійної підготовки кандидатів на конкурс посад суддів. Для забезпечення об'єктивності й виявлення реального рівня підготовки також доцільно розробити спеціальні програми комп'ютерного тестування з основних галузей права. Ряд інших пропозицій щодо удосконалення законодавства, покликаних підвищити ефективність професійної підготовки суддів, висловлено у наукових публікаціях, у тому числі й у журналі «Право України»².

Другий рівень підготовки також має носити комплексний характер. Суб'єктами навчання є судді, призначені на посаду терміном на п'ять років. І основною його метою є виявлення можливості представлення до безстрокового обрання, виходячи з рівня професійної підготовки. Етапи цього навчання з заключним курсом навчання на другому відділенні академії детально відображені на схемі. При цьому «активні» форми підвищення кваліфікації на семінарах різного рівня мають поєднуватися з повсякденним індивідуальним навчанням. Типові програми повинні розроблятися науково-методичним відділом академії, затверджуватися колегією Державної судової адміністрації й ефективно контролюватися на регіональному рівні.

Оскільки можливість рекомендації до безстрокового обрання судді, який пропрацював первинний термін, залежить не тільки від теоретичного рівня професійної підготовки, а й від реальних показників його роботи за п'ятирічний термін, рішення екзаменаційної комісії академії має носити рекомендаційний характер для ухвалення рішення за нині існуючою системою розгляду відповідних подань обласними кваліфікаційними комісіями суддів.

Заключний рівень удосконалення кваліфікації суддів, обраних на посади безстроково, має бути гнучким і не обов'язково мати жорстку прив'язку за термінами проходження навчання. Хоча доцільно короткостроковий курс провадити після закінчення терміна перебування у черговому кваліфікаційному класі судді. Необхідний ефект матимуть спеціалізовані курси навчання для суддів, що спеціалізуються на розгляді окремих категорій справ. Крім того, повинна бути передбачена система підготовки резерву суддів для роботи у вищестоящих судах і суддів, які претендують на заняття адміністративних посад у судах.

Для підвищення оперативності правосуддя, якості й ефективності роботи апарату великого значення може мати належний рівень підготовки працівників апаратів судів, насамперед, помічників судів, консультантів і судових розпорядників.

На перший погляд, запропонована система є громіздкою і уявляється нереальною для втілення її в життя. Однак, якщо використовувати вже існуючий досвід і наявну не тільки в м. Києві, а й у м. Харкові матеріально-технічну базу, чітко визначитися в етапах, її реалізація можлива протягом двох років, але, безумовно, за наявності ентузіастів, що візьмуться не тільки за розроблення концепції професійної підготовки суддів, а й за її реалізацію, а також належного бюджетного фінансування.

Отже, якщо держава зацікавлена забезпечити в суспільстві справжнє правосуддя, а не його декларацію, необхідно починати з однієї з його найголовніших складових — підготовки високопрофесійних суддів.

² Див.: Селіванов А., Фесенко Є. Професійні знання суддів — гарантія забезпечення справедливого правосуддя // Право України. — 2000. — № 7. — С. 84—89.

В.БРИНЦЕВ

голова

Харківського обласного суду,
кандидат юридичних наук

Нагляд за додержанням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування

Органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль в охороні природи. Адже саме від їх діяльності залежить збереження природних багатств, запобігання екологічно шкідливому впливу господарської та іншої діяльності, оздоровлення й покращення якості навколишнього природного середовища. Тому нагляд за додержанням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів прокурорської діяльності.

Насамперед цей нагляд має забезпечувати відповідність активів органів місцевого самоврядування в сфері охорони довкілля закону, а також виконання цими органами наданих їм повноважень щодо підтримання належного стану навколишнього природного середовища на підвідомчій їм території та здійснення контролю за додержанням ними природоохоронного законодавства.

Перед проведенням перевірки прокурору треба одержати та проаналізувати таку інформацію, яка характеризує стан додержання екологічного законодавства у районі (місті):

З відділу державної статистики — статистичні звіти за формами: 1 «Охорона природи» — про державний контроль за охороною навколишнього природного середовища та раціональним використанням природних ресурсів; 5-зем. — про контроль за використанням і охороною земель; 2-ТП «Повітря» — про охорону атмосферного повітря; 1 «Екологічні витрати» — про екологічні платежі, плату за природні ресурси та поточні витрати на охорону природи; 1 «Токсичні відходи» — про утворення, використання та знешкодження токсичних відходів; 2-ТП «Мисливство» — про ведення мисливського господарства; 2-ТП «Водгосп» — про використання води; 12-лг — про проведення лісозахисних робіт; 1 «Екологічні фонди» — про надходження й використання коштів бюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища; 1-АП — про розгляд справ про адміністративні правопорушення; 18-КБ — про капітальні вкладення в охорону довкілля і раціональне використання природних ресурсів та введення в дію природоохоронних об'єктів і потужностей.

Необхідно мати на увазі, що відповідно до ст. 12 Закону України «Про державну статистику» органи державної статистики зобов'язані аналізувати стан охорони навколишнього природного середовища, виконання природоохоронних заходів та інші процеси у цій сфері.

Від органів позавідомчого контролю (державної екологічної інспекції, санітарно-епідеміологічної служби, відділу земельних ресурсів та ін.) — дані про виявлені порушення екологічного законодавства та вжиті заходи. Крім того, від санітарно-епідеміологічної служби, державної екологічної інспекції треба одержувати відомості про облік підприємств та об'єктів, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом фізіологічних і біологічних факторів на атмосферне повітря (Положення про порядок здійснення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1993 р. № 1073), а від санітарно-епідеміологічної служби — звіт за формою 18-річна «Про фактори навколишнього середовища, що впливають на стан здоров'я людини».

Від органів, які здійснюють державний моніторинг за охороною навколишнього природного середовища та окремих природних об'єктів — дані відповідних моніторингових. Так, згідно з Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391, моніторинг довкілля здійснюють: *Міністерство екології та природних ресурсів України* — джерел промислових викидів в атмосферу (вміст забруднюючих речовин); джерел скидів стічних і поверхневих вод; ґрунтів різного призначення; водних об'єктів у межах природоохоронних територій; наземних і морських екосистем; звалищ промислових і побутових відходів; підземних вод; ендегенних та екзогенних процесів; геофізичних полів; геохімічного стану ландшафтів; *Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи* (на територіях, підпорядкованих Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, а також в інших зонах радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС) — атмосферного повітря; поверхневих і підземних вод; наземних і водних екосистем; ґрунтів і ландшафтів; джерел викидів в атмосферу; джерел скидів стічних вод; об'єктів захоронення радіоактивних відходів; *Міністерство охорони здоров'я України* (у місцях проживання і відпочинку населення) — атмосферного повітря; поверхневих вод суші і питної води; морських вод; ґрунтів; фізичних